

изван градских зидина у Омишу, на једном гробљу, налази један натпис варварски написан, који је можда стар два века. Натпис је добро очуван. Кајем се што сам био лен да га препишем, каже Фортис; плашио ме је због ђаволских продужења, које је клесар укlesaо имитирајући турска слова, као што у наше дане раде босански муслимани, који су пуни арабески. Ко прије није изричито спремио алфавет словенско-босански-турски, тешко може прочитати један њихов лист.¹⁹⁾

Свакако да се садржај овог писма опата Фортиса односи на надгробни натпис кнеза Мирослава, па је и то један доказ више дубоке старине споменика, који се налазио на истом данашњем месту и 1773 године, чинећи и онда утисак стародревности.

Др Гавро А. Шкриванић

ПУТ АРХИМАНДРИТА ВАСИЛИЈА ПЕТРОВИЋА У ВЕ- НЕЦИЈУ 1744 ГОДИНЕ

Када је владика Сава крајем септембра 1742 године отпутовао „пут Мошковије за његове и наше аванце“,¹ како је о томе сердар Станиша Станишић одмах обавијестио ванредног провидура у Котору, његов замјеник постао је владичин рођак архимандрит Василије Петровић. Владика Сава задржао се на путу и у Русији пуне двије године. За ово вријеме збили су се многи догађаји у Црној Гори у којима је Василије играо главну улогу. На спољнополитичком плану односи са Венецијом остали су и даље значајни, без обзира на пут владике Саве у Русију.

Пријатељски односи са Млетачком Републиком почели су да хладне од Пожаревачког мира 1718 године, да би постепено до четрдесетих година постали једва сношљиви. Још неко вријеме послје 1718 године Венеција је исплаћивала један дио црногорских главара, али уколико су се млетачко-црногорски односи погоршавали, Млечани су разним мјерама вршили репресалије против Црногораца. Једна од тих мјера је била одузимање плате црногорским главарима. Ово је био довољан разлог да се

¹⁹⁾ Cronia, n. d. Un'Iscrizione forse due secoli piu bassa, e barbaramente scritta vedesi four della Porta d'Almissa in un Cimitero. Io o avuto la pigrizia di non ricopiarla e me ne pento adesso. Ella è per vero dire conservatissima; ad onta però di questo mi fece paura, così è ripienna di nessi, e allungature diaboliche forse il Quadrataro, che la scolpi, Turcheggiava scrivendo come fanno a di nostri i Bosnesi maomettani, i quali per si fatto modo arabegg(ia) no che difficilmente si puo leggere un loro foglio da chi non s'e prima fatto un alfabeto Slavonico —Bosnese—Turco espressamente.

¹⁾ Др. Јефто Миловић, Зборник докумената из историје Црне Горе (1685—1782), Цетиње 1950, с. 152.

црногорска четовања, која од тридесетих година XVIII вијека узимају све шири замах, окрену и против Боке Которске.

Венеција се нашла у неугодном положају и била је принуђена да се нагађа са незгодним сусједом. Путем умира као уобичајене правне праксе и у Црној Гори и у Боки Которској, рјешавани су чести сукоби између Црногораца и Бокеља. Као јемство да ће Црногорци извршити обавезе, морали су скоро редовно да дају таоце из најугледнијих кнежинских породица „као залогу сигурности и умјерености“,² како су Млечани гледали на таоце. И поред тога што су црногорски таоци сједјели у Котору, Црногорци су понекад нападали и пљигенили млетачке поданике у Боки. Али колико год је четовање у ово доба у Црној Гори било извор живота, само од тога није се могло живјети. У сталним и тешким сукобима са сусједним Турцима, Црногорци су економски били упућени на Боку Которску, бар Катунска Нахија која је била језгро четовања у ово доба. Затим, Венеција је била хришћанска држава са којом се могло сарађивати и очекивати помоћ од ње. Тако су и Црногорци били принуђени да одржавају и развијају економске везе са Боком Которском, а највише са Котором. У првом реду за то је био заинтересован главарски слој, који је имао највише користи у трговачком пословању са Боком. Зато су главари најактивнији поборници очувања реда и мира између Црногораца и Бокеља.

Архимандрит Василије Петровић, који је постао замјеник владике Саве, као црквени поглавар Црне Горе настојао је да одржи добре сусједске односе са Венецијом, што је уствари било продужење политике владике Саве. Али колико год је Василије радио на одржавању пријатељских односа са Венецијом, он није могао спријечити упаде Црногораца на млетачку територију, што је био главни извор неспоразума. О овим препадима Црногораца знало се добро и у Венецији. Средином априла 1743, Сенат, у упутству генералном провидуру у Далмацији, изјављује наду да ће он наћи средства да умјери Црногорце.³ Пола мјесеца касније Сенат је био принуђен да поново претреса ово питање и у свом упутству генералном провидуру износи мишљење да не би требало употријебити силу нити подносити тужбу паши, већ би добро било обратити се најугледнијим главарима, са којима се показао плодан рад надинтенданта Болице у сличним сукобима.⁴ Дакле, и сам Сенат у Венецији стао је на становиште да са

²) Јов. Н. Томић, Подаци о сукобима и мирењу Бокеља, Црногораца и турских поданика год. 1735—1766. Споменик САН 72, с. 32.

³) Archivio di Statom Venezia. Delib. sen. rett. f. 262. 1743, 13 aprile in Pregadi.

⁴) A. S. V. Исто, 1743, 27 aprile in Pregadi.

»Savii i nostri riflessi di non far uso delle forze, ne avazarne reclami al passa, oportuno sarà rivolgersi al maneggio con capi di maggior credito per cui frutuosa potrà rendersi l'opera del soprintendente cav. Bolizza in consimili incontri impiegato«.

Црногорцима треба преговарати и да ће то дати најбоље резултате. Али како Црногорци нијесу престајали са упадима, Сенат је морао донијети одлучније мјере. Крајем новембра 1743, у Сенату је ријешено да се у Боку упути нешто флоте под командом капетана Јадрана, остављајући генералном провидуру да према ситуацији уради оно што он сматра да је најбоље да би умирио Црногорце.⁵ Мјесец дана касније, у упутству ванредном провидуру у Котору, Сенат је стао на становиште „да забрана трговине са њима и задржавање старјешина може допринијети умиривању тих људи; такође може се надати да ће појава флоте у заливу бити од користи и довести их памети“.⁶ Као што видимо, Сенат је био принуђен да предузме крајње мјере за заштиту своје територије од црногорских препада.

Али и поред свих ових мјера застрашивања, у Венецији се добро знало да то неће много дјеловати на Црногорце и да је умир најбољи начин споразума са њима. Зато је, још прије одашиљања флоте у Боку, ванредни провидур у Котору Батиста Албрици позвао Василија и црногорске главаре на умир. У октобру 1743 почео је да засједава умирни суд у Котору, али послје неколико дана рада млетачке власти ухапсиле су црногорске главаре.⁷ Овај неуобичајени начин поступка на умирима огорчио је Црногорце. Василије и остали црногорски главари који су остали на слободи схватили су да само мирним путем могу успјети да се ослободе њихови људи. Василије се одмах жалио генералном провидуру, који му је учтиво изјавио жаљење поводом инцидента у Котору.⁸ Такође, Василије је почетком децембра упутио тужбу Сенату жалећи се на нечувени поступак млетачких власти у Котору. Инспиратор свега овога, по мишљењу Василија и осталих Црногораца, био је надинтендант Никола Болица, који је успио да лажним доставама провидуру „стави у затвор све наше главаре, који се још у њима налазе, и међу овима људима су наша једина браћа, која на вјеру дату им од Његове Екселенције ванредног провидура да могу ући (у град), ухваћени су и затворени, што нас не чуди него запрепашћује, јер се ња вјером улази и непрекидно улазило чак и у турске градове и вјера се ломи, али је хришћани сломише, што је зачудило сву земљу“.⁹ Василије моли Сенат да уклони Болицу и на његово мјесто да се постави Стефан Бућа.

Такође су се и главари Црне Горе обратили молбом Сенату. Излажући традиционалну сарадњу између Венеције и Црне Горе,

⁵) A. S. V. Delib. sen. rett. f. 263.
1743, 30 nov. in Pregadi.

⁶) A. S. V. Delib. sen. rett. f. 263.
1743, 28 dic. in Pregadi.

⁷) J. Томић, н. д. с. 38.

⁸) Исто. У извјештају генералног провидура Сенату од 4 децембра 1743 из Трогира.

⁹) Исто, с. 33.

главари пицу: „гувернадур, сердари и кнезови Црне Горе, вјерне слуге и поданици преведрог принца, молимо нашег принца са сузама у очима и ничице, нека поради да се испита наша невиност, да нам се да правда, ако смо невини, или да се казнимо ако смо криви“.¹⁰ Док су се, с једне стране, Василије и црногорски главари тужили Сенату, с друге су настојали да се измире са ванредним провидуром у Котору. Крајем децембра 1743 године одржан је умир у Котору, на коме је постигнут споразум. Изгледа да су Млечани пустили раније ухапшене црногорске главаре и да су Црногорци предали таоце. Али овим још није било ријешено главно питање. Василије и Црногорци су сматрали да до потпуног споразума не може доћи док се не уклони надинтендант Болица. Котор је такође и даље остао затворен за Црногорце, а од плата, које су тражили да се обнове, није било ништа.

Василије се поново, крајем јануара 1744, обратио генералном провидуру Ђироламу Кверини. У овом писму он излаже нове појединости о малтретирању Црногораца од стране млетачких власти у Котору. Василије наводи како се одмах после хапшења главара обратио ванредном провидуру Албрицију и молио га да ослободи главаре, на што му је провидур увредљиво одговорио „да би за нас било боље да нијесмо никада рођени и да цио народ Црне Горе није никада свјетлости угледао, али већ када је свијетло угледао, боље би било да пропадне, него оно што сам у одговору чуо: ако ми хоћемо да ванредни провидур пусти старјешине и судије из затвора, треба прво да пођемо у град усред дана погнуте главе и гологлави са ужетом око врата и затим ће пустити старјешине и судије. Ово је био одговор Николе Болице који нам је дао“.¹² Даље, Василије тражи да се отвори град за трговину, да се Црногорцима додијеле плате које су једном уживали, јер ће то бити једина гаранција за очување мира. На крају моли да се смијени Болица, а на његово мјесто постави Бућа или Марин Драго.¹³

Као што видимо, основни мотив Василијеве тужбе је увреда и такорећи економска блокада од стране Млечана. Споразум у децембру био је само привремен и млетачко-црногорски односи нијесу се побољшавали. И када су црногорски таоци утекли из Котора, то је још више погоршало њихове међусобне односе. Сердар Станиша настојао је да умири ванредног провидура, обећавајући му „да ће се ствар ремедит“.¹⁴ Такође је и Василије обећавао ванредном провидуру да чим прође велики пост, „ујединити ћу ову земљу, учинити збор, гдје ћу и ја бити и без сумње

¹⁰) Исто, с. 35. Ову претставку је писао Василије са одређеним циљем.

¹¹) Исто, с. 37.

¹²) Исто, с. 38.

¹³) Исто, с. 39.

¹⁴) Ј. Миловић, н. д., с. 154.

послаћу вам четири одбјегла таоца“.¹⁵ Василије је даље обећавао ванредном провидуру да ће му вратити таоце или упутити друге из исто тако угледних кућа, али наилази на тешкоће, јер главари неће да чују за предавање талаца.¹⁶ И да би увјерио ванредног провидура у Котору у искреност својих напора, Василије му је доставио писмо црногорских главара у коме се каже: „Николина Болицу за кавалијера нећемо, ни сад, ни нигда, докле је ова крајина на мјесто“, јер је „зло от нас учинио, како се приђе нигда учинило није, и све на божју и принципову вјеру, зло које се заборавит неће нигда, докле буде ова крајина, а теке ви принцип њега промијени и пошље другога, ми исти главари поћи ћемо у тајство колико принцип заповиједа“.¹⁷ Такође је и сердар Станиша настојао да Црногорци врате таоце, па је мислио да лично дође у Котор, али је нерасположење у Црној Гори било толико да се није смио усудити да посјети провидура.¹⁸

Док је Василије обећавао ванредном провидуру у Котору враћање талаца, у исто вријеме ријешило се да поново покрене цијело питање пред млетачким Сенатом. Прво је у име црногорских главара набавио претставку, којом се одлучно захтијева у-даљавање Болице и провидура Албриција из Котора.

„Са понижењем и поклоненијем от нас: ми, гувернадур и сердари и сви главари црногорски примисмо вашу књигу и све што ни заповиједаш, ема талце у Котор да сад не дајемо заисто, доклен наш преведри принцип из Котора не макне његова непријатеља а нашега крвника, Николина Болицу, који сломи вјеру принципову и крајину смути и главаре от крајине изгуби. Не чудимо се њему, ма се чудимо страорденарију Албирици који Болицу послуша и крајину смути и главаре свеза и већ све изгуби, да се он прослави е му је ово прва карига. И како му баста учинит да свеже главаре који су дошли на вјеру принципову да крајину сједине и умире. И зашто нас главаре свеза и превари на вјеру а тебе осуди коноп о грлу намјесто крста Христова, ствар која се није чула, а некули учинила. И кметове ставио да суде а нас главаре у тамницу и у каине држа, и који је то суд прави, пак сувише да се фали да је бољи од свакога властелина млетачкога. А таици које си оставио у Котор, кад су то чули тада животом ризикаше и низ бедем скочили и здраво и мирно дома дошли. Има већ тисућах година како сједи принцип у Млет-

¹⁵) Ј. Томић, н. д. с. 40. Василијево писмо је од 5 (16) фебруара 1744.

¹⁶) Ј. Томић, н. д., с. 41—42. Из писама Василија од 19 фебруара и 2 марта 1744.

¹⁷) Архив САН, Томићева заоставштина, XI е. I. Писмо су главари упутили Василију. Датирано је са 15 (26) фебруара 1744 и без печата и мјеста. Упада у очи интитулација „владико свети Василије“.

¹⁸) Ј. Миловић, н. д., с. 155—156. Писмо сердара Станише ванредном провидуру у Котору од 17 (28) фебруара 1744.

ке и како су властела и господа млетачка настала, сваки је ову крајину милова и држа како своје срдце, а ми Црногорци свога принципа како својега оца у свако вријеме вјерно служили и за принципа како прави синови за милостивог оца, ми Црногорци сва наша добра за њега изгубили, царкве и манастире и манастирско имаће, пак сувише наше главе, наше куће, наше имуће, жену, ћецу от Тураках поробљени, не један пут но толико путах. И јоште се от принципа не отвјерисмо, њега вјерно служимо како нашега оца и господара, ема Албрици и Болица раде да сву крајину у Турке заме. Хоће Албрици да се учини бољи и већи от свакога, и самога принципа и свега сената, зашто је учинио, што други није ни помислио, све слушајући Болицу. Зашто ми тајце не дајемо у Котор, докле Болицу у Котор и на име и на каригу на којој је био до сад и Албрици докле је у ову каригу у Котор, који је оволику крајину смутио и принципову вјеру сломио и нас главаре от крајине. И хоће да покраде Светог Марка и превари принципа, и вишем да је спенза 12 стотин цекинах, а није друго но седамнаест либар бешкота, и говори е су Црногорци лупежи, е ма ми царкву не крадемо и принципа варамо каи ови и Болица, но већ на њих вјеру нећемо, е су изгубили ни на њих вјеру, ми тајце дајемо, докле ни принцип дарује кавалијера и совраинтенданта који вјеру има и крајину познава, а то јест Стефана Бућа или Марин Драгова, то ти господине отговарамо а мир држимо доклен ни начин наћеш и поклањамо се".¹⁹

Фе(бруара) 15 (26) 1744.

Овдје смо навели цио докуменат да би се у потпуности могао сагледати циљ и фалсификат овог Василијевог писма. Горе на писму је осам печата, а на лијевој маргини четири. Прво, његова интитулација: „Пресвијетли и преосвештени господине, господине наш пастир и учитељ владико свети Василије“, већ сумњиво звучи. Како би црногорски главари могли ословљавати Василија са свети владико, а знају да је владика Сава. Затим, цио садржај писма је такав да је био намијењен за другога, јер какав би сав овај садржај имао смисла за самог Василија

Према томе, као што ћемо видјети, сам Василије је писао ово писмо с одређеним циљем. Још остаје нејасно да ли је писмо писано у Црној Гори или у Венецији, како тврди владика Сава. Вјероватније је да је писмо писано у Црној Гори, него да је Василије у Венецији правио „фалсе мохуре“. У Црној Гори било му је лакше доћи до главарских печата него их фалсификовати у Венецији. Још остаје питање који је циљ Василије хтио да постигне. Видјели смо да је сукоб који је настао између Црногораца и млетачких власти у Котору новим умиром и давањем талаца био ликвидан. Али бјекством црногорских талаца из Котора односи су се погоршали. Већ од самог почетка сукоба Василије је огласио Болицу као главног кривца и одлучно инсистирао да

¹⁹ A. S. V. Delib. del senato f. 666.

се он уклони. Затим је своју оптужбу проширио и на ванредног провидура у Котору, с том разликом што се на њега туже црногорски главари, а не Василије. Са овим аргументима требало је изићи пред Сенат и приказати млетачке функционере у Котору као главне кривце насталих сукоба, док он, Василије, ради свим снагама на очувању добрих сусједских односа. Тиме је хтио да прикаже себе као човјека који више мисли и залаже се за корист Млечана него сами млетачки функционери у Котору. Од тога је Василије очекивао непосредну материјалну корист и јачање свога угледа у Црној Гори. Главни аргуменат требало је да буде тобожње главарско писмо које је Василије прикључио својој опширној претставци датираној 20 фебруара 1744 (по староме) на Цетињу. Не може се тачно утврдити да ли је ово писано на Цетињу или не, али вјероватније је да су и претставка и главарско писмо писани у Црној Гори него у Венецији. Василије је припремио цео план у Црној Гори и ријешио да га изведе у Венецији.

Средином марта 1744 Василије је тражио дозволу од ванредног провидура у Котору за пут у Венецију.²⁰ Првих дана априла, заједно са још шест људи, Василије се упутио у Венецију. Врло кратко задржао се у Задру и у разговору са генералним провидуром изнио циљ свога пута у Венецију. Василије је имао да ријеши три питања: да му плате трошкове за издржавање талаца, да се обнове плате црногорским главарима и отворе тржишта Црногорцима у Боки Которској. „Али изнад свега да се нађе у Венецији да дочека садашњег владику, који идућег мјесеца треба да приспије из Беча“, како је Василије казао генералном провидуру. Провидур је настојао да га одврати од пута у Венецију, указујући му на могућност да избију нереди у Црној Гори за вријеме његовог одсуства. Василије је доказивао генералном провидуру да је он успио да заведе ред и мир у Црној Гори и да млетачки поданици у Боки немају разлога да страхују од црногорских упада.²¹ Као што видимо из овог извјештаја генералног провидура, Василије је прикрио главни разлог свога одласка у Венецију.

Средином априла Василије је био у Венецији, гдје је остао пуна четири мјесеца. Није нам познато шта је Василије све радио за вријеме свога боравка у Венецији. Вјероватно да је одмах по свом доласку предао Сенату своју претставку и главарско писмо. У овој опширној претставци Василије је навео некакве појединости о узроку сукоба у Котору октобра 1743 године. Напомиње како је Болица изјавио: „Да Црногорци презиру и лоше се опходе према млетачким претставницима, сињорији, Републици и самом принципу“, и како је затворено двадесет и пет главара. Го-

²⁰) A. S. V. Prov. estraord. a Cattaro f. 18
Cattaro li 18 marzo 1744.

²¹) A. S. V. Prov. gen. in Dalm. f. 173. Zara 9 aprile 1744.

ворећи даље о своме покушају да ослободи главаре, наводи како му је било одговорено тешком увредом о ношењу конопаца око врата.²² Василије даље износи како је доласком и залагањем команданта Јадрана, Ђустина Болда, дошло до умира и Црногорци су дали таоце, под условом да се свака два мјесеца мијењају, али да су због малтретирања таоци били приморани да утекну из Котора. Међу таоцима био је и сердар Савић, брат владике Саве, који је везан у затвору тешко страдао. За све ово, око умира и издржавања талаца, Василије пише да је потражио велики новац и изјављује наду да ће му то бити надокнађено.²³

Да би своју претставку појачао и себе приказао као стварног претставника Црногораца, Василије је наручио из Црне Горе (или га је сам написао) једно писмо у име свих црногорских главара, упућено дужду. У овом писму, с краја априла 1744, главари пишу: „Ево, преведри принципе, находи се у Млецима наш бискуп намјестник Василије Цетињац Петровић од крајине властник и преузвишене твоје круне превјерни слуга и судит, којег смо навлаштито послали на пољубљење твоје ноге, како јесмо били вада вјерни твојему величаству“.²⁴

Василије је чекао одговор од Сената на предату претставку, али како одговара није добијао, он је поднио неколике нове претставке. Једна је без датума и писана је у име цијелог народа Црне Горе. Овом се претставком тражи продужење плата, отварање Котора и уклањање дотадашњег надинтенданта Болице. Као што видимо, опет се понављају ранији захтјеви. Међутим, поента претставке је да се уздигне Василије као „најдостојнија личност међу свима у овој земљи и њен прави пастир“.²⁵ У другој претставци од 22 јула, Василије у општим фразама изјављује оданост Венецији.²⁶ У посљедњој, од 23 јула, Василије излаже побуде свога доласка и образлаже потребу давања плата као јединог средства да држи у миру своје земљаке, који нијесу пљачкаши, како их претстављају млетачки функционери. „Црногорци су храбар народ, али притијешњени животном нуждом у неплодна брда, која им служе за становање, радо излажу свим ризикантним покушајима живот и не вјерују у другом осим у саму

²²) У писму генералном провидуру, крајем јануара, Василије пише да је то био одговор Болице, а у овој претставци Сенату каже да му је тако било одговорено из Котора, алудирајући на ванредног провидура Албриција, чије се име директно не помиње.

²³) A. S. V. Delib. del sen. f. 666.

Претставка је на италијанском језику.

²⁴) A. S. V. Delib. del sen. f. 666.

Писмо је датирано са 18 (29) априла 1744. На њему је „мохур све Чрне Горе“.

²⁵) A. S. V. Delib. del sen. f. 666.

²⁶) A. S. V. Delib. del sen. f. 666.

Venezia li 22 luglio. При дну је печат и потпис ћирилицом: Василије Цетињац, владика црногорски.

опипљиву очигледност, која доноси исхрану њима и њиховим породицама“. Тако је Василије оправдавао црногорска четовања. Једини начин спречавања четовања, каже он даље, и одржавања мирних односа са млетачким поданицима у Боки јесте давање новчаних средстава без којих се неће ништа постићи.²⁷ Укратко, Василије је тражио новаца и почаст, претстављајући своје личне користи као добро за Млечане.

Послије толико Василијевих молби и претставки, Сенат је узео цијело питање у разматрање. Један члан Сената, 21 августа 1744, поднио је опширан реферат Сенату. Реферат је уствари рекапитулација свих црногорских претставки Сенату.²⁸ Послије проучавања цијелог питања, Сенат је 22 августа 1744 године, у упутству генералном провидуру, донио одлуку „да обећа Црногорцима, према приликама и времену, на уобичајени начин улаз у град“.²⁹ Недјељу дана касније Сенат је обавијестио ванредног провидура у Котору „да Црногорцима се са уобичајеном обазривошћу“ дозволи улаз у Котор, према упутствима генералног провидура.³⁰ Као што се види из ове сенатске одлуке, сви Василијеви напори да добије новаца остали су узалудни. Сенат је врло неодређено и сасвим условно дозволио Црногорцима улаз у Котор.

Док је Василије боравио у Венецији, босански везир вршио је извјесне војне припреме, али поуздано се није знало „куће ће обрнут“.³¹ Млечани су са разних страна били обавијештени да се турска војска спрема против Црне Горе и показали су више забринутости него сами Црногорци. Ванредни провидур у Котору писао је 19 августа генералном провидуру да се распитивао код Црногораца како стоје њихови односи са Турцима и закључује:

²⁷) A. S. V. Delib. del sen. f. 666.

Venezia li 23 luglio. Петчат и потпис: Василије Цетињац, владика црногорски.

... Esser li Montenegrini popoli animosi, ma che costretti dalla necessità del viver negl'caridi monti che loro servono d'abitazione, espongono bene volentieri, ad ogni azardoso cimento la vita, ma ne credono ad altro che alla sola palpabile evidenza che aporta loro, ed alle famiglie, l'allimento.

²⁸) A. S. V. Delib. sen. rett. f. 265. Data li 21 agosto 1744.

²⁹) A. S. V. Delib. sen. rett. f. 265.

1744. 22 agosto in Pregadi

Al prov. gen. in Dalm. et Alb.

Dall'unita deliberazione averà la virtù vostra quando si dispone per la partenza da questa parte del signor vescovo de Montenegrini Vassilie ese gli fa sapere intorno i vari articoli delle sue istanze. Capitando egli costà à tenor delli 20 cor. confermar gli potrete esser voi incaricato à permetter a'Montenegrini à misura delle circostanze et dei tempi, con le maniere solite e premitte l'ingresso in Cattaro. Quando essi in tal moderatione si tenghano che non vi diano motivi in contrario.

³⁰) Delib. sen. rett. f. 265.

1744 29 agosto in Pregadi.

³¹) J. Миловић, н. д., с. 157.

„Прво, Црногорци се показују ведри и без икаквог страха; друго, од њих се не може никада сазнати истина, и треће, они су наши главни непријатељи“.³² У Венецији су ипак посумњали у могућност каквог сукоба између Турака и Црногораца и у упутству генералном провидуру од 20 августа Сенат му налаже да изврши потребне припреме „за чување важног мјеста Котора“, и да у град упуту муницију, милицију и бешкот.³³ Девет дана касније, у упутству ванредном провидуру у Котору, Сенат наређује да у случају турског напада на Црну Гору не дозволи Црногорцима улаз у град, нити примање њихових ствари.³⁴ Оволика млетачка предострожност показала се сувишна, јер се све завршило без икаквих посљедица за Црну Гору.

Василије се вратио у Црну Гору крајем августа. Тих истих дана дошао је из Русије и владика Сава. По повратку, Сава је преузео дужност црквеног поглавара. Све што се збило у његовом отсуству владика је морао испитати и о свему томе заузети одређен став. Одмах по повратку Сава се јавио ванредном провидуру у Котор Ђироламо Албрицију, изјављујући спремност „у свашто послужити колико јаци будемо“.³⁵ Такође је и Василије показивао ванредно пријатељство према которском провидуру, увјеравајући га да је у Венецији „приказа ваше добро крајини која ће бити контена вашом добротом“.³⁶ У другом писму ванредном провидуру хвали се да је добио „орден од преузвишеног сената“.³⁷ Дакле, Василије је и по повратку владике Саве покушао да и даље води званичну преписку са ванредним провидуром у Котору, приказујући се на тај начин исто толико одговорном личношћу као и владика Сава.

Одмах по повратку у Црну Гору Сава је почео да испитује дотадашњи рад архимандрита Василија. Чим је сазнао за Василијев рад у Венецији, Сава је одмах писао генералном провидуру. Владика изјављује жаљење што су многи неваљалци вријеђали принципа, „а то је било зато што онај који се налазио на управи цркве на наше мјесто није знао да их мудрошћу учи по нашем обичају да мирно живе и слушају и да се клоне сваког зла. Али нека је Вашој Екселенцији препоручена ова крајина Црна Гора,

³²) Државни архив, Котор, Политичко-управни архив, књ. 65, Cattaro li 19 agosto 1744.

³³) A. S. V. Delib. sen. rett. f. 265. 1744 20 agosto in Pregadi.

³⁴) A. S. V. Delib. sen. rett. f. 265. 1744 29 agosto in Pregadi

Vogliono li pubblici riguardi, che si vа la maggior cautella, per il che averete in tal caso a permettere l'ingresso à Montenegrini, ne alla loro robba nella sudetta piazza di Cattaro.

³⁵) J. Миловић, н. д., с. 160. Владичино писмо је од 15 (26) септембра 1744.

³⁶) Исто, с. 160.

³⁷) Исто, с. 161.

молећи вас да претстави преведром принципу, да нас не заборави његово милосрђе за плате које су нам дате, а потом укинуте прије неколике године, јер у потреби Црногорци ће бити они исти, који су били у првим временима на служби преведрог принципа“. Даље Сава каже како је за вријеме свога боравка у Русији калуђера Василија оставио само на црквеној управи, а „не да се мијеша у друге ствари“, и да иде у Венецију без знања и одобрења главара „да тражи многе ствари само из свог личног каприса“ и да се тужи на Болицу.³⁸ Владика Сава предузео је кораке и код млетачког Сената да дезавуише свога рођака и замијеника. У писму Сенату, почетком децембра, Сава приказује Василија као човјека који је злоупотријебио свој положај и покушао превару. „Пошто смо се вратили на ове стране от нашега пута, разумљели смо како је један наш калуђер горе именовани који се именује Василије бијаше пошао утајно у та преведри град на име от крајине црногорске како један инбашадур за приказати се вашој преведрости и за просити преведрости вашеје многе ствари, а на властито за плакати се на неку господу која нијесу то заслужили, ни њему калуђеру то се не пристојаше метати ни прифаћати речени пут од Млетака, који је прифатио по самој његовој памети без знања све крајине Црне Горе“, и да је Василијева оптужба Болице нетачна.³⁹

Док у писмима генералном провидуру и Сенату владика показује бар некакву умјереност у тону и језику, у писмима новом ванредном провидуру у Котору, од 10 јануара 1745, Сава пада у афекат и не бира ријечи: „И тако разумјесмо да је Василије писа у преведри сенат лаживе књиге и притиснуо фалсијема мохурима от свијех главарах, а главари за то не знаду. Но су то они мохури фалси што је вадио у Млецима и притидка на фалсе књиге да превари преведрога принципа да му благо измами. Зато молимо в. п. п. г. да бисте писали у преведри сенат да те више речене књиге не примају за истину ништа“.⁴⁰ Неколико дана касније, владика Сава, у писму ванредном провидуру, још теже напада Василија. Изјављујући вјечну оданост „преведром принципу“, Сава пише: „Сада молимо од ваше узвишености да не примите за тачна нека лажна писма и лажне печате које је одавде упутио неки мало паметни калуђер Василије који се преваром послужио у преведром граду Венецији, који је хтио да превари преведрога принципа и да дигне новац у име свих главара и који је сву ову крајину узмутио и направио лажне печате у преведром граду Венецији у име свих главара, и онде је писао и печатио писма ла-

³⁸) Ј. Томић, н. д., с. 43. У писму генералном провидуру од 12 нов. 1744.

³⁹) Ј. Миловић, н. д., с. 163—164.

⁴⁰) Исто, н. д., с. 174. Миловић је ово писмо датирао са 29 децембар 1745 по старом, што је неодрживо, јер из садржаја писма јасно се види да је то почетком 1745 године.

жним печатима у име свих главара који о томе нијесу ништа знали. Зато сада молимо вашу узвишеност да пише преведром сенату, да не прима и не узима као тачне лажна писма и печате која пише калуђер Василије, јер ја сам владика и поглавар цијеле крајине као што знају сви провидури и крајина“.⁴¹

Као што видимо, разобличавајући Василија као интриганта, Сава одлучно тражи од млетачких функционера да ни убудуће не примају никаква Василијева писма. И да би докраја онемогућио Василија и подупро своје оптужбе против њега, владика Сава успио је да и један дио црногорских главара привуче на своју страну. Почетком маја 1745 главари су упутили једно писмо генералном провидуру у коме изражавају протест против Василија.

„Ми, гувернадур, сердари, кнезови и судије Црне Горе поклањамо се вашој преведрости. Примили смо заповијест од ваше преведрости у погледу Николе Болице. Преведри господине, ми љубимо и милујемо господина Болицу за нашега кавалијера и надинтенданта, од кад нам га је генерални провидур дао. Њега воли и наш господин владика Сава, којег ми сви држимо и имамо за нашега господара и владику. Калуђера и попова има доста у Црној Гори, али владика нема, осим једнога господина Саве. И њега сада међу нама желимо, а сви остали су лажни; и много се чудимо, преведри господине, из којих је разлога повјеровано фалсима и лажним печатима направљеним од олова, који су направљени у Венецији са преваром, како зна ваша преведрост и како су вам познате Василијеве преваре“.⁴²

Иако је Василије фалсификовао писма и печате са намјером да постигне извјесни циљ, он није био усамљен, нити једини учесник у томе. Василије у Венецији није тражио користи само за себе. Он је такође молио Сенат за главарске плате, у чему је цио главарски слој био заинтересован. Затим, с њим је било шест људи у Венецији, од којих су, вјероватно, неки били главари. Према томе, он није био усамљен, иако је био инспиратор цијеле акције. Зато напади владике Саве на Василија нијесу могли проћи без унутрашње кризе у Црној Гори. Сукоб је довео до подјеле земље на два табора: Савин и Василијев. Када је главни провидур за Далмацију почетком септембра 1745 посјетио Боку, било му је јасно да је сукоб узео озбиљне размјере. „Нашао сам, пише провидур, подијељену Црну Гору, ако не у отвореном непријатељству, у двије партије и у великом сукобу. Владика Сава за вријеме мога боравка у Котору није се претставио нама, као

⁴¹) J. Томић, н. д., с. 44.

⁴²) A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 174.

Zaga 21 maggio 1745. Прилог уз извјештај. На преводу при дну стоји: Dal Monte Nero, li primo maggio 1745. На оригиналу је било седам печата.

што је обичај, иако је имао намјеру, јер није успио да привуче на своју страну све главаре онога народа. Не пазећи на своју потчињеност, калуђер Василије, који је у његовом отсуству држао духовну управу цркве и народа, направио се шефом једне странке⁴³.

Као што се види из наведених чињеница, сукоб између владике Саве и Василија узео је широке размјере, да чак ни после једне године није изгубио у оштрини. Поставља се питање: у чему је била суштина сукоба? Да је Василије фалсификовао главарско писмо, главни аргуменат са којим је требало да изађе у Венецији, то је јасно. Да је присвојио владичанску титулу, и то је јасно. И да је свим својим претставкама настојао да увелича свој углед пред Млечанима, то је чињеница. Али ипак остаје нејасно у чему су главари подржавали Василија, шта је од свега тога било заједничко, а шта је сам Василије допунио, увеличао, преиначио или измијенио. Према томе, Василију није било потребно да све измисли и фалсификује. То најбоље показује и чињеница да је у сукобу са Савом постао „шеф странке“, што значи да је један дио главара био уз Василија. Да је Василије све радио без знања и одобрења главара, сигурно га не би подржали.

Из свих Савиних оптужби избија мржња према Василију и страх од њега. Сава се уплашио да га Василије не потисне. Његов пут у Венецију био је, по Савином мишљењу, велики успјех Василија. Сава је за цио свој живот остао велики пријатељ Венеције и на сваки покушај ма које црногорске личности да успостави добре везе са Млечима он је гледао као на угрожавање својих позиција. Оштрина тона и тежина израза којима се Сава служи против Василија јасно показује да се владика осјетио тешко погођен. Према томе, све те чињенице указују да је Сава из личне мржње и интереса претјеривао у оптужбама против Василија.

Као што видимо, владика Сава неоправдано је у све унио више жучи, суревњивости и племенске загрижљивости. Да је Василије у свему био фалсификатор, Сава је све то у једној пристојнијој форми могао извести, јер он је умио да нађе лијепо језик када је нешто молио Млечане. А против свога рођака и замјеника послужио се изразима које не срећемо ни у једном Савином писму. Овај спор вођен је на један нимало пастирски и рођачки начин. Сукоб је подијело Црну Гору у два, скоро непријатељска, табора, што је у условима племенске подвојености јачало унутрашњу разједињеност. Цио сукоб, како је вођен, оставља мрачну слику људских слабости ондашњих првих личности у Црној Гори.

Г. Станојевић

⁴³) Ј. Томић, н. д., с. 45. Писмо провидура је од 8 септембра 1745.